

MARCIN ŻUKOWSKI (Gdańsk)

„SKRYWANA POTĘGA”
GOSPODARKA FINANSOWA KOMITETU WOJEWÓDZKIEGO
POLSKIEJ ZJEDNOCZONEJ PARTII ROBOTNICZEJ W GDAŃSKU.
OD ZORGANIZOWANIA KOMITETU DO REFORMY FINANSÓW
PARTYJNYCH W PAŹDZIERNIKU 1950 ROKU

Słowa kluczowe: KW PZPR w Gdańsku, partia finanse PZPR, województwo gdańskie

Polska Partia Robotnicza (PPR) i jej sukcesorka Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) stanowiły w latach 1944–1989 jedyną realną siłę polityczną w kraju. „Przewodząc ludowi pracującemu miast i wsi” w oparciu o aparat bezpieczeństwa i wojsko, partia dążyła do kontrolowania wszystkich sfer życia społecznego. Zbudowana na zasadzie „centralizmu demokratycznego”¹, oparta na pionowej strukturze hierarchii, od Komitetu Centralnego (KC PZPR) poprzez Komitety Wojewódzkie (KW PZPR) po Komitety Powiatowe, Miejskie, Gminne i Zakładowe/Fabryczne (KP, KM, KG i KZ/KF PZPR), sterowana była przez swoją elitę². W celu zwiększenia efektywności działania kierowano nią na wzór wojskowy. Styl rządzenia partią powodował, że decyzje niższym instancjom przekazywano ni-

---

¹ Zasady „centralizmu demokratycznego” w PPR/PZPR wywodziły się wprost z WKP (b)/KPZR. Zasada ta stanowiła istotę funkcjonowania tego ugrupowania. Podstawowymi założeniami były: wybieralność wszystkich kierowniczych instancji partyjnych, okresowe składanie przez instancje partyjne sprawozdań przed instancjami nadrzędnymi i obowiązujący charakter uchwał wyższych instancji dla niższych. W opracowaniach teoretycznych dotyczących partii uważano dyskusję, samokrytykę i krytykę za elementy ważne. Jednak od momentu podjęcia formalnej decyzji „wszyscy komuniści działają zgodnie z uchwałą”, zob. np. *Partia w okresie budownictwa komunizmu*, [in:] *Zarys historii Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*, red. B. N. Ponomariew [i in.], Warszawa 1975; R. Zambrowski o „centralizmie demokratycznym”, *Głos Wybrzeża*, nr 353 z 23 XII 1948 r.

² Za elitę partyjną na poziomie KW uznaje członków egzekutywy, którym przewodzili sekretarze. Postacią centralną była osoba I sekretarza, który formalnie był wybierany, jednak realnie wskazywany przez KC PZPR, zob. A. Dudek, *Mechanizmy rekrutacji elity oraz kadr PZPR*, Ośrodek Myśli Politycznej 2010 (artykuł dostępny pod adresem: <http://www.omp.org.pl/arttykul.php?artykul=103>, dostęp z 11 IX 2012 r.); A. Dobieszewski, *Nomenklatura partyjna – spojrzenie od wewnątrz (1948–1989)*, [in:] *Elity władzy w Polsce a struktura społeczna w latach 1956–1981*, red. P. Wójcik, Warszawa 1994, s. 186; *Komitet wojewódzki ogniwem władzy ludowej. Studium postaw aktywu partyjnego: na przykładzie zapisów posiedzeń KW PZPR w Gdańsku w latach 1949–1953*, oprac. M. Kula [i in.], Warszawa 1997, s. 245.

czym rozkaz³. W okresie stalinowskim kierownictwo PZPR nie zwracało uwagi na inicjatywę członków partii. Scentralizowano wszelkie obszary działalności organizacji. Członek partii musiał się zidentyfikować z celami PZPR⁴.

Niemal w każdej placówce należącej do wszystkich ministerstw funkcjonowały Podstawowe Organizacje Partyjne (POP), które zrzeszały członków partii i dążyły do kontrolowania przedsiębiorstwa. Polskę oplatała uformowana w końcówce lat czterdziestych sieć nomenklatury, która z biegiem czasu rozrastała się do olbrzymich rozmiarów. Bezpartyjnym znacznie utrudniono dostęp do kierowniczych stanowisk w gospodarce, administracji, organach bezpieczeństwa i armii⁵. Nomenklatura kadr obowiązywała także samą partię i objęła stanowiska, które według statutu były wybieralne⁶.

PZPR nadzorowała również prasę, organizacje młodzieżowe, społeczne, budowała i kontrolowała „pasy transmisyjne” do mas, np. związki zawodowe. Do czasu zmian politycznych w 1956 r. w partii utrzymywany był wysoki poziom dyscypliny, a władze centralne narzucały niekwestionowaną „linię polityczną”⁷.

Żeby móc zaspokoić ambicję kontrolowania społeczeństwa i własnych członków, PZPR musiała posiadać własną biurokrację. Najważniejszą rolę odgrywali pracownicy polityczni aparatu partyjnego⁸. Ta grupa, która w skali kraju liczyła

---

³ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej cyt. APG), Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej (dalej cyt. KW PPR), sygn. 2598/6, „Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PPR z dnia 12. XII. 1948 r.”, k. 160.

⁴ B. Dymek, *Pracownicy etatowi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej 1948–1954*, Z Pola Walki, 1983, nr 3–4, s. 73.

⁵ Aspektem podkreślającym ideologiczną więź pomiędzy armią a partią była I konferencja PZPR Pomorskiego Okręgu Wojskowego (POW) w Bydgoszczy (1952 r.). Obecni byli na niej m.in. I sekretarz KW PZPR w Bydgoszczy Feliks Baranowski, sekretarz KC PZPR Zenon Nowak, członek KC PZPR, Szef Głównego Zarządu Politycznego WP i wiceminister MON gen. Marian Naszkowski (*Konferencja partyjna Pomorskiego Okręgu Wojskowego*, Trybuna Ludu, nr 167 z 16 VI 1952 r.).

⁶ W województwie gdańskim (utworzone 30 III 1945 r.) obsadzanie stanowisk z klucza nomenklatury rozpoczęło się już wiosną 1945 r., zob. np. APG, KW PPR, sygn. 2598/11, „Pismo z Wydziału Personalnego KC PPR do tow. Kowalskiej Janiny” z 12 V 1945 r., k. 34c; „Pismo z Wydziału Personalnego KC PPR do Komitetu Wojewódzkiego PPR w Gdańsku” z 18 VI 1945 r., k. 34h–34i; „Pismo kierownika Wydziału Organizacyjnego Komitetu Centralnego PPR do Gdańsko-Gdyńskiego Komitetu Wojewódzkiego w Gdańsku” z 4 VII 1945 r., k. 35a; „Pismo sekretarza Komitetu Wojewódzkiego Dworakowskiego do wiceministra Oświaty ob. Bieńkowskiego w Warszawie” z 5 XI 1945 r., k. 225; „Pismo sekretarza Komitetu Wojewódzkiego Dworakowskiego do Przewodniczącego Gdańskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej” z 22 I 1946 r., k. 243. Na temat nomenklatury zob. A. Paczkowski, *System nomenklatury kadr w Polsce (1950–1970)*, Warszawa 2000.

⁷ A. Friszke, *Rok 1956*, [in:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, red. A. Paczkowski, Warszawa 2003, s. 184; idem, *Przystosowanie i opór. Studia z dziejów PRL*, Warszawa 2007, s. 83 n.; A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski*, Warszawa 2006, s. 219.

⁸ Aparat partyjny składał się z etatowych pracowników komitetów, od KC poczynając, a na komitetach gminnych i zakładowych kończąc. Dzielił się na dwie grupy (polityczną i techniczną). Ponadto w partii funkcjonowali nieetatowy instruktor, prelegenci, wizytatorzy, wykładowcy szkolenia partyjnego i inni działacze społeczni. W praktyce byli to dyrektorzy, urzędnicy, wykładowcy akademicy. Traktowano ich jako rezerwę kadrową, która mogłaby wejść do etatowego aparatu PZPR (B. Dymek, *Pracownicy etatowi*, s. 73–75).

około 9% członków partii, była stosunkowo dobrze wykształcona i miała długi staż partyjny, a nade wszystko doświadczenia z pracy w Komunistycznej Partii Polski (KPP), nielegalnych organizacjach komunistycznych Drugiej Rzeczypospolitej, i nierzadko we Wszechzwiązkowej Partii Komunistycznej (bolszewików) [WPK(b)].

W omawianym okresie następował stały wzrost liczby pracowników politycznych KW i KP PZPR w kraju. W styczniu 1949 r. było ich 5330, a w październiku 1950 r. już 10 332⁹. W okresie „zjednoczenia” nastąpił nieproporcjonalny wzrost liczby pracowników o 40% w stosunku do liczby osób zatrudnionych na etatach w Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) i PPR¹⁰. Ciekawe, że tendencja ta utrzymywała się przy stałym zmniejszaniu się procentowego udziału członków partii w społeczeństwie¹¹. W województwie gdańskim liczba ludności w 1948 r. wynosiła 862 108¹², a w 1950 r. 964 741 osób¹³. Ze względu na ułomność systemu ewidencyjnego partii trudno podać precyzyjną liczbę jej członków w tamtym okresie. Niewątpliwie oscylowała wokół 60 000 osób¹⁴, co stanowiło w latach 1948–1950 około 6–7% mieszkańców regionu.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie kształtujących się procedur postępowania z finansami partii¹⁵ na przykładzie KW w Gdańsku. Wypracowane wówczas mechanizmy utrzymały się w zasadniczej formie do 1989 r. Wtedy zdecydowano się na odebranie PZPR wyjątkowej pozycji finansowej¹⁶. Modyfikacji

---

⁹ Ibid., s. 83. Wzrost liczby etatów w aparacie partyjnym, pomimo wstrząsów politycznych, był elementem charakterystycznym w życiu PZPR (w 1956 r. dokonano krótkotrwałej redukcji zatrudnienia o około 10%). Np. na poziomie KW w 1960 r. pracowało łącznie z personelem technicznym 2749 osób, w 1976 r. 6845 osób, a w 1986 r. 7470 osób. U szczytu potęgi (lata siedemdziesiąte) cały aparat biurokratyczny PZPR zatrudniał blisko 18 000 ludzi (A. Dobieszewski, op.cit., s. 187; D. Stola, *Finanse PZPR w jej ostatnich latach*, Wiąż, 2000, nr 3, s. 132; A. Friszke, op.cit., s. 178).

¹⁰ D. Stola, *Finanse PZPR*, [in:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, s. 95.

¹¹ W 1948 r. 1 443 000 członków PZPR stanowiło 6% obywateli RP, w kolejnych latach stosunek ten prezentował się następująco: w 1949 r. 1 347 000 członków (5,4%), w 1950 r. 1 241 000 członków (5%), a w 1951 r. 1 138 000 (4,5%), zob. B. Dymek, *PZPR 1944–1954*, Warszawa 1989, s. 292.

¹² Liczba jest sumą dwóch kategorii osób. Pierwsza obejmuje osoby zameldowane w 1948 r. „na zamieszkanie” (822 107). Druga obejmuje obywateli zameldowanych w 1948 r. „na pobyt czasowy” (40 001). W pierwszej połowie 1949 r. zamieszkiwało jeszcze 4230 Niemców (APG, Urząd Statystyczny w Gdańsku, sygn. 3211/242, „Raporty sytuacyjne miesięczne za 1949 r.”, k. 3; *Rocznik statystyczny 1948*, Warszawa 1949, s. 18).

¹³ Liczba jest sumą dwóch kategorii osób. Pierwsza grupa to „zameldowani na zamieszkanie” (898 939 osób), druga grupa to „zameldowani na pobyt czasowy” (65 802), zob. *Rocznik statystyczny 1950*, Warszawa 1951, s. 15–16.

¹⁴ Po wymianie legitymacji partyjnych w 1949 r. Barbara Krupa (członek KW) oceniała, że w gdańskiej organizacji partyjnej było od 59 488 do 59 970 osób (licząc członków i kandydatów), zob. APG, KW PZPR, sygn. 2384/163, „Protokół z posiedzenia egzekutywy KW PZPR w Gdańsku w dniu 17.09.49 r.”, k. 82; B. Dymek, *PZPR 1944–1954*, s. 190.

¹⁵ Finanse to gromadzenie i wydawanie pieniędzy oraz sposób rozporządzania nimi.

¹⁶ 26 VI 1989 r. minister finansów PRL Andrzej Wróblewski (członek PZPR) poinformował Wydział Organizacyjny KC PZPR, że partia nie otrzyma już więcej dotacji z budżetu państwowego, a ulgi podatkowe dla firm zależnych od partii, np. RSW „Prasa”, czy „Transakcja” z o. o., zostaną

systemu dokonano w okresie od 1973 do 1987 r., gdy PZPR odeszła od bezpośrednich dotacji budżetowych. Wówczas partia przejęła zyski istniejącej od 1947 r. państwowej firmy wydawniczej. Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza „Prasa–Książka–Ruch” (RSW „Prasa”) stała się swoistą królewską partyjną, z której pod koniec lat osiemdziesiątych wyprowadzano na rzecz KC PZPR, Związku Młodzieży Socjalistycznej i Ligii Kobiet 90% zysków¹⁷. Zakład pomimo stosowania niezwykle preferencyjnych kredytów i stawek podatkowych (1% podatku od zysku) popadał w kłopoty finansowe¹⁸. Z powodu wydrenowania tego źródła pieniędzy i lawinowo rosnących potrzeb w 1988 r. powrócono do praktyki dotacji z państwowego budżetu.

Gospodarka finansowa KW prowadzona była na bazie ścisłych wytycznych nadsyłanych z Warszawy. Ostateczny kształt budżetu, po wstępnych propozycjach wydatków sporządzanych w KW, zatwierdzany był przez Wydział Ogólny i Komisję Budżetową KC. Materiał ten – preliminarz budżetowy – stanowił najważniejszy dokument finansowy partii¹⁹. Był objęty klauzulą tajności, a wgląd do niego – przynajmniej formalnie – mieli tylko I sekretarz KW, kierownik Wydziału Ogólnego i starszy księgowy. Taki stan rzeczy powodował, że stan finansów własnego ugrupowania mogło znać około 0,1% członków PZPR²⁰. Nie ulega wątpliwości, że możliwość dostępu do tego dokumentu (oraz wysokość poborów) były probierzami faktycznej pozycji w partii danego towarzysza²¹.

I sekretarz był odpowiedzialny za wykonanie budżetu oraz nadzór nad zasadnością wydatków we wszystkich podległych mu komitetach. On także decydował

---

wstrzymane. To był kres drenażu publicznych pieniędzy przez PZPR, który trwał nieprzerwanie 41 lat, od 1948 r., zob. *Finanse PZPR*, audycja Olgi Branieckiej z udziałem prof. Dariusza Stoli zamieszczona w: Polskie Radio, 4 I 2009 r.; P. Osęka, *PZPR puszcza ster*, *Polityka*, nr 5 z 30 I 2010 r.

¹⁷ RSW „Prasa” jako spółdzielnia osób prawnych musiała się składać z powodów formalnych z co najmniej trzech członków. W historii spółdzielni w jej skład wchodziły różne podmioty, np. Centralna Rada Związków Zawodowych, zob. D. Stola, *Złote lata PZPR: finanse partii w dekadzie Gierka*, Warszawa 2008, s. 32–33.

¹⁸ *PZPR i finanse państwa po 1980 r.*, audycja O. Branieckiej z udziałem prof. D. Stoli zamieszczona w: Polskie Radio, 14 XII 2008 r.; D. Stola, *Finanse PZPR w jej ostatnich latach*, s. 132–149; A. Bečka, J. Molesta, *Sprawozdanie z likwidacji majątku byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Sopot–Warszawa 2001, s. 41–57.

¹⁹ D. Stola, *Finanse PZPR*, s. 96; A. Pasko, *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim (1948–1956). Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR*, Białystok 2002, s. 179; APG, KW PZPR, sygn. 2384/10832, „Preliminarz budżetowy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej na rok budżetowy 1950. Komitet Wojewódzki w Gdańsku”, *passim*; sygn. 2384/4, „Sprawozdanie z działalności Komisji Rewizyjnej Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku za okres od maja 1953 r. do 30 września 1954”, k. 91.

²⁰ D. Stola, *Wielki majątek, którego nigdy nie było*, *Rzeczpospolita*, nr 64 z 17 III 1997 r. Nie można wykluczyć, że osób, które znały treść preliminarza, było więcej, np. niektórzy członkowie egzekutywy. Elita KW mogła sobie przekazywać wiadomości w sposób „bezsładowy” (np. poprzez rozmowę prywatną). Jednak nie ulega wątpliwości, że krąg osób wtajemniczonych w arkana pochożenia majątku partii był bardzo mały i ściśle strzeżony.

²¹ A. Dudek, *Komitet wojewódzki PZPR jako lokalny ośrodek władzy – na przykładzie Krakowa*, [in:] *Centrum władzy w Polsce 1948–1970*, s. 153; D. Stola, *Finanse PZPR*, s. 100–101.

o rozdysponowaniu pieniędzy przeznaczonych na funkcjonowanie poszczególnych instancji niższego szczebla i delegował inspektorów Wydziału Ogólnego KW, którzy nadzorowali sekretarzy w terenie. Dzięki temu otrzymywał od KC dodatkowy atut, wzmacniający jego autorytet (siłę) wobec podległych mu pracowników. Jednocześnie, poprzez kontrolę ze strony Biura Inspekcji Finansowo-Gospodarczej KC sam był systematycznie i dokładnie sprawdzany.

Wzajemna kontrola była ścisła. Co miesiąc komitety terenowe informowały KW o realizacji swoich budżetów, a KW kierował do centrali sprawozdanie zbiorcze z całego województwa. Ponadto sporządzano sprawozdania kwartalne, roczne, a do tego bilans roczny. Sprawozdania coroczne, opracowane przez Wydział Ogólny były podawane do zatwierdzenia egzekutywie KW, a następnie kontrolowane w KC przez tamtejszy Wydział Ogólny i Centralną Komisję Rewizyjną (CKR). Wydział Ogólny sporządzał bilans dla całej partii, który był także opiniowany przez CKR. Taki sposób pracy pozwalał na bieżące nadzorowanie obiegu partyjnych pieniędzy, szybkie reagowanie na niedociągnięcia i niedopuszczanie do defraudacji majątku PZPR przez jej własnych członków²². Pewnym śladem wskazującym na to, że mechanizm zabezpieczająco-kontrolny funkcjonował sprawnie, był niski odsetek wykluczonych z PZPR za „nadużycia finansowe”. W sprawozdaniu za okres od grudnia 1948 do czerwca 1949 r. wykazano niespełna 7% osób tej kategorii²³.

Stopień wykonania budżetu KW obliczano poprzez odjęcie pozycji „dochody” od pozycji „wydatki rzeczywiste”. Uzyskana suma informowała o tym, czy dana jednostka budżetowa²⁴ uzyskiwała roczne saldo dodatnie (nadwyżka dochodów), czy też saldo było ujemne (przewaga wydatków nad dochodem). To było podstawowe kryterium wykonania budżetu na dany rok budżetowy, które było ważnym wyznacznikiem umiejętności zarządzania pieniędzmi przez I sekretarza.

Wobec powyżej opisanego mechanizmu naliczania salda budżetowego najważniejsze w preliminarzu miejsce zajmowały punkty omawiające wydatki i dochody budżetu. Źródłami funduszy partii, według statutu PZPR, były składki członkowskie, daniny partyjne, dochody z wydawnictw i „inne wpływy”. Wyso-

---

²² D. Stola, *Finanse PZPR*, s. 99–100; idem, „Partia i jej finanse”, [in:] „PZPR jako machina władzy”, red. D. Stola, K. Persak [w przygotowaniu] (autor dziękuje Dariuszowi Stoli za udostępnienie tekstu). Za dodatkowy czynnik zabezpieczający przed ewentualnym wyprowadzaniem pieniędzy i majątku z PZPR należy uznać świadomość działaczy, że takie postępowanie doprowadziłoby do „zainteresowania” ze strony Urzędu Bezpieczeństwa.

²³ Opisano 339 wykluczonych, wymieniając m.in. następujące kategorie przewinień: „nadużycia finansowe” – 23 osoby, „obcość ideologiczna” – 94, „obcość klasowa” – 52, „łamanie dyscypliny partyjnej” – 29, „sanacyjny aparat ucisku” – 25, „pijaństwo” – 21, „nadużycie władzy” – 12, „kradzież” – 6, „wroga propaganda” – 5, „kontakt z podziemiem” – 5, „łapownictwo” – 2 (APG, KW PZPR, sygn. 2384/20859, „Materiały sprawozdawczo-opisowe za lata 1948/50 WKKP KW PPR/PZPR w Gdańsku. Sprawozdanie z dnia 01.07.1949 r. z WKKP do CKKP – przewodniczący WKKP J. Ziółkowski”, brak paginacji).

²⁴ Jednostkami budżetowymi PZPR były: KC, Komitety Wojewódzkie, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych (od 1984 r. Akademia Nauk Społecznych przy KC), Centralna Baza Wypoczynkowa (D. Stola, *Złote lata PZPR*, s. 8–9).

kość składek zawsze pozostawała w gestii KC²⁵. W 1949 r. wyznaczono osiem grup opłat, a podstawą naliczania składki była miesięczna pensja (brutto) bez dodatków rodzinnych, zapomóg oraz nagród. Natomiast uwzględniano zarobki z innych miejsc pracy, z godzin nadliczbowych, premii i innych stałych dodatków. Dopiero od 1 VI 1956 r. przyjęto jako podstawę płacę netto. Rozpiętość daniny była duża, a różnica pomiędzy opłatą najwyższą a najniższą wynosiła 780 zł. Był to efekt przyjętych w KC założeń. Najmniejsza składka wynosiła 20 zł (członkowie z pensją do 10 000 zł, chłopi i kandydaci), a najwyższa stanowiła równowartość 2% naliczanych od pensji w wysokości 40 000 zł i wyższych (czyli minimum 800 zł miesięcznie w tej grupie). Po krótkotrwałym opłacaniu składek za pomocą książeczek („blankietów nadawczych”) jeszcze w 1949 r. wprowadzono system znaczków o wartości 20, 50, 100, 200, 300, 500 i 1000 zł²⁶. Po „reformie” finansów państwa w październiku 1950 r.²⁷ partia była zmuszona do dokonania przelicznika opłat i wydała znaczki z nowymi nominalami. Utrzymano liczbę grup opłat, ponownie zachowując dużą rozpiętość pomiędzy maksymalną i minimalną wysokością składki²⁸.

Składki partyjne były nie tylko źródłem pieniędzy, które przeznaczano na bieżącą działalność organizacji, ale miały także duże znaczenia wychowawcze. Zgodnie z założeniami członek partii wzmacniał dzięki nim więź z PZPR. Ciekawe, że ważne było nie tylko opłacanie tej daniny, ale i sposób realizacji tego zobowiązania. Tylko systematyczne, comiesięczne wpłacanie stosownej kwoty skarbnikowi było prawidłowym zachowaniem odpowiedzialnego pezetperowca. W przypadku kandydatów do partii regularne opłacanie składek było jednym z ważniejszych kryteriów decydujących o przyjęciu na członka. Każdy musiał płacić osobiście, co poza aspektem pedagogicznym pozwalało na bieżącą weryfikację ewidencji partyjnej²⁹. Wszystkie te elementy były praktycznym sprawdzianem skuteczności i sprawności aparatu partyjnego, i poważnym probierzem przydatności dla PZPR danego I sekretarza.

Jednak świat postulowany w gazetach i normatywach partyjnych nie wytrzymał próby czasu. Członkowie nie płacili regularnie i zaniżali wysokość swoich pensji, by płacić niższe składki. Zdarzały się także poważne zaniedbania, takie jak

---

²⁵ Statut Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej uchwalony przez II Zjazd PZPR, Warszawa 1955, s. 125. Podobne rozwiązania stosowano także przed „zjednoczeniem” w PPS. Tam także, poza składkami, przewidywano subwencje, darowizny i „inne wpływy” (APG, WK PPS, sygn. 2616/97, „Statut Polskiej Partii Socjalistycznej”, k. 29).

²⁶ Pozostałe składki: 50 zł (pensja 10 001–15 000 zł), 100 zł (15 001–20 000 zł), 200 zł (20 001–25 000 zł), 300 zł (25 001–30 000 zł), 500 zł (30 001–40 000 zł), zob. A. Pasko, op.cit., s. 181.

²⁷ Dz. U., 1950, Nr 50, poz. 459, Ustawa z dnia 28 października 1950 r. o zmianie systemu pieniężnego; J. Kochanowski, *Dziesięć dni, które wstrząsnęły portfelem*, Polityka, nr 6 z 30 X 2010 r.

²⁸ Składki: 0,60 zł (pensja do 300 zł), 1,50 zł (301–450 zł), 3 zł (451–600 zł), 6 zł (601–750 zł), 9 zł (751–900 zł), 15 zł (901–1200 zł), 2% od pensji (powyżej 1200 zł), kandydaci i chłopi płacili 0,60 zł (A. Pasko, op.cit., s. 181).

²⁹ *Poznajemy statut Partii. Wychowawcze znaczenie składki partyjnej*, Głos Wybrzeża, nr 343 z 13 XII 1948 r.; *Komitet wojewódzki ogniwo*, s. 113 n.; A. Pasko, op.cit., s. 192.

niepłacenie składki przez rok. Najliczniejszą grupę stanowili ci, którzy nie płacili od 4 do 7 miesięcy. Kolejnym negatywnym zjawiskiem było nieprzekazywanie we właściwym czasie zebranych już składek do KW³⁰.

Składki, którym partyjni ideolodzy nadawali wielkie znaczenie, nigdy w dziejach PZPR nie pokrywały zapotrzebowania ugrupowania. Po prostu suma składek nie była wystarczająco duża, aby móc z niej zapłacić pracownikom etatowym (politycznym i technicznym) pensje i świadczenia socjalne³¹.

Fakt ten nieobcy był partyjnej elicie KW PPR/PZPR w Gdańsku. Uposażenie pracowników KW PPR za 1948 r. wyniosło 33 461 328 zł, a koszty podróży i diety to dodatkowy wydatek 1 413 576 zł (łącznie 34 874 904 zł). Natomiast wpływy ze składek członkowskich wyniosły 6 790 019 zł. Nawet uwzględniając sumę 7 906 553 zł stanowiących „inne wpływy” (łącznie 14 696 572 zł) pojawił się niedobór na kwotę (–)20 178 332 zł. Oznaczało to, że składki stanowiły zaledwie 20,2% potrzebnej sumy na wypłaty.

Rozwiązania szukano poprzez przyznanie subwencji z budżetu KC na kwotę 51 555 661 zł. Jednak zabieg nie w pełni ratował budżet gdańskiej organizacji partyjnej. Na koniec 1948 r. odnotowano niedobór 932 243 zł. Tak duże wydatki były wynikiem gigantycznej operacji „zjednoczenia” KW PPR z WK PPS. Koszt „akcji przedkongresowej” wyliczono na 4 053 959 zł, a zjazdów i imprez na 777 252 zł. Sam wydział propagandy pochłonął wówczas 2 536 926 zł³². W kontekście „zjednoczenia” zaksięgowano również wydatki na „akcję oczyszczania szeregów” (360 753 zł)³³.

Rok 1948 był wyjątkowy w historii budżetu PZPR. Dokonując scalenia, przejęto aktywa i pasywa PPS. Powołano do życia Komisje Organizacyjno-Techniczne (KOT), które dokonały oszacowania majątku obu partii³⁴. Sporządzono „Bilans

---

³⁰ W latach 1953–1954 i późniejszych, gdy system represji i wewnętrzna konsolidacja partii zalamywały się, zjawisko niesystematycznego przekazywania pieniędzy do KW stawało się poważnym problemem KW (APG, KW PZPR, sygn. 2384/4, „Sprawozdanie z działalności Komisji Rewizyjnej Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku za okres od maja 1953 r. do 30 września 1954”, k. 92–93).

³¹ D. Stola, *Finanse PZPR w jej ostatnich latach*, s. 132 n.; idem, *Wielki majątek, którego nigdy nie było*; idem, *Złote lata PZPR*, s. 13 n.; idem, *Finanse PZPR*, s. 102 n.; A. Pasko, op.cit., s. 179 n.

³² Nie były to wszystkie koszty poniesione w 1948 r. Do największych należy zaliczyć: utrzymanie KP PPR (3 952 357 zł), utrzymanie Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej (6 229 450 zł), utrzymanie Domów Partyjnych (3 062 397 zł), utrzymanie 12 samochodów należących do KW (1 361 754 zł) (APG, KW PZPR, sygn. 2384/10786, „Wykonanie preliminarza budżetowego na dzień 31 grudnia 1948 r. Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Gdańsku”, k. 3).

³³ Zapis o kosztach związanych z „oczyszczeniem partii” jest bardzo interesujący. W literaturze rozpatruje się to zjawisko z perspektywy politycznej. Okazuje się, iż szykany wewnątrzpartyjne miały bardzo realny wymiar finansowy. Niestety nie odnalazłem w aktach dokładnych informacji na temat związanych z tą grupą wydatków.

³⁴ APG, KW PPR, sygn. 2598/22, „Okólnik nr 21 CKW PPS i KC PPR o powołaniu Komisji Organizacyjno-Technicznych przy Wojewódzkich Komitetach Współdziałania” z 19 VI 1948 r., k. 9–10.

zamknięcia”, na podstawie którego wyliczono, iż na dzień 1 I 1949 r. aktywa PZPR wynosiły 44 851 790 zł³⁵.

Budżet KW PZPR w Gdańsku za rok 1949 zakończył się „niedoborem budżetowym” rzędu 2 964 268 zł. Było to wynikiem przewagi wydatków (212 685 059 zł) nad dochodami (209 720 791 zł)³⁶. Na uposażenia pracowników podlegających KW wydano łącznie 96 003 977 zł³⁷, świadczenia socjalne pochłonęły 13 563 130 zł, działalność propagandowa, w tym wiece i konferencje – 18 220 993 zł. Pozostałe wydatki (84 896 959 zł) rozłożyły się m.in. na utrzymanie domów partii w KW (27 847 688 zł), utrzymanie domów partii w powiatach (6 770 681 zł), koszty podróży i wyżywienia (8 170 910 zł) i szkoły partyjne (12 708 241 zł). W tej grupie znalazł się niemały wydatek, ukryty pod enigmatycznym zapisem „inne koszty ogólne”, który wynosił 11 075 920 zł³⁸.

Interesująco wygląda zestawienie dochodów organizacji partyjnej w Gdańsku. Wspomniana suma 209 720 791 zł była pochodną subwencji z KC (169 366 339 zł), składek członkowskich (39 147 709 zł), „ofiar na fundusz partii” (27 060 zł) oraz „innych dochodów” (1 179 683 zł). Składki stanowiły niespełna ćwierć sumy dochodów KW (18,6%), natomiast dotacja z KC aż 80,7%. Zatem odnotowano, w porównaniu do 1948 r., procentowy spadek udziału składek w budżecie o 1,6%. Oznaczało to, że bez dotacji państwowej funkcjonowanie partii byłoby praktycznie niemożliwe. Składki członkowskie, nawet gdyby je podwoić, nie byłyby w stanie zaspokoić potrzeb związanych z uposażeniem pracowników w tamtym roku budżetowym (zabrakłoby ponad 17 mln zł). Tak wysoka pomoc z budżetu KC (*de facto* państwa) była stałym punktem w budowie finansowej potęgi partii do połowy lat pięćdziesiątych³⁹.

---

³⁵ Ponadto w „Bilansie” podano m.in. że inwentarz (wyposażenie) należący do całego majątku PPR wynosił 28 857 562 zł, a inwentarz PPS – 10 687 753 zł, fundusze majątkowe – 27 674 406 zł (PPR), 10 342 513 zł (PPS), inwentarz Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej PPR – 1 207 850 zł, inwentarz KM PPR w Gdyni – 1 741 410 zł, inwentarz drukarni PPR – 7 511 850 zł, inwentarz KP PPR w Kwidzynie – 45 580 zł, suma zadłużenia w KW pracowników tegoż wyniosła łącznie 784 457 zł, wszyscy dłużnicy KW PPR – 4 424 606 zł, natomiast wierzyciele KW PPR – 6 388 045 zł. Partnerem finansowym PZPR były oddziały Powszechnej Kasy Oszczędności (APG, KW PZPR, sygn. 2384/10786, „Bilans otwarcia KW PZPR na dzień 1 stycznia 1949 r.”, k. 1; „Bilans scaleniowy KW PPR i WK PPS na dzień 31. XII. 1948 r.”, k. 2; „Bilans zamknięcia Wojewódzkiego Komitetu Polskiej Partii Socjalistycznej w Gdańsku na dzień 31.XII.1948 r.”, k. 105; „Zestawienie inwentarza Komitetu Wojewódzkiego PPR w Gdańsku na dzień 31.XII.1948 r.”, k. 98).

³⁶ Ibid., sygn. 2384/10787, „Rachunek wykonania preliminarza budżetowego za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1949 r.”, k. 18. Dla porównania budżet PZPR (łącznie) wyniósł ponad 4 mld zł.

³⁷ Z sumy 96 003 977 zł pracownicy KW otrzymali 34 054 254 zł, KP – 48 278 826 zł, KG i KM – 11 414 420 zł, KF – 1 761 800 zł. Premie specjalne wyniosły 82 000 zł, a uposażenia za pracę dorwczą 412 677 zł (ibid.).

³⁸ Pewną wskazówką, jak rozumieć ten punkt, jest to, że tak księgowano w KC PZPR wydatki zagraniczne. Niestety w dokumentacji KW zapis nie został sprecyzowany.

³⁹ Z biegiem lat udział składek w budżecie rósł. W 1969 r. i w latach 1979–1980 wpływy ze składek były wyższe niż dotacja. Paradoksem jest to, że w okresach uzdrowienia finansów partii I sekretarze KC (Władysław Gomułka w 1970 r., Edward Gierek w 1980 r.) zostali pozbawieni stanowisk, zob. D. Stola, „Partia i jej finanse”.

Partia miał także swoich wierzycieli. Łącznie na koniec grudnia 1949 r. KW był winny różnym podmiotom 27 213 131 zł⁴⁰. Dłużnicy zewnętrzni zalegali z opłatami na łączną kwotę 5 045 240 zł⁴¹. Natomiast 134 „dłużników wewnętrznych”, czyli etatowych pracowników partii, było winnych własnemu ugrupowaniu sumę 4 833 437 zł⁴².

Kolejną kwestią związaną z finansami partii, której nie można bezpośrednio łączyć z dochodami i wydatkami, dlatego w artykule tylko ją sygnalizuję, jest wysokość majątku ruchomego. I sekretarz sprawował pieczę nad dobrami, które wynosiły ponad 50 mln zł⁴³. Dla obywateli, którzy zarabiali wówczas 16 000–20 000 zł, była to kwota nieosiągalna.

Jak majątek gdańskiego komitetu prezentował się na tle innych komitetów w Polsce? Niestety nie można na to odpowiedzieć w satysfakcjonujący sposób. Jedynym przebadanym pod tym kątem jest komitet białostocki, który ze względu na swoją specyfikę nie może być w pełni porównywalny z komitetem znad Motławy. Zasadnicza różnica polegała na liczbie członków. Gdy Gdańsk mógł się szczycić

---

⁴⁰ Do wierzycieli KW PZPR w Gdańsku należeli m.in.: Izba Skarbowa w Gdańsku (2 960 zł), Akademia Lekarska w Gdańsku (30 518 zł), „wierzyciele inwestycyjni KM w Gdańsku” (1 219 360 zł), „wierzyciele inwestycyjni KM w Gdyni” (931 606 zł), WUBP w Gdańsku (17 154 zł), Urząd Wojewódzki w Gdańsku (7870 zł), drukarnia gdańska RSW „Prasa” (5 726 355 zł), Polskie Radio (2 481 230 zł), zob. APG, KW PZPR, sygn. 2384/10787, „Zestawienie różnych wierzycieli wg stanu na dzień 31.XII.1949 r.”, k. 11–13.

⁴¹ Do dłużników KW PZPR w Gdańsku należeli m.in.: Centrala Złomu (15 747 zł), Związek Samopomoc Chłopska (1470 zł), ZW ZMP (13 000 zł), PGR (2 117 895 zł) oraz dłużnicy z Komitetów Powiatowych (KP Gdańsk 200 000 zł, KP Kartuzy 35 225 zł, KP Tczew 700 000 zł, KP Starogard Gdański 7000 zł, KP Malbork 47 626 zł). Z zachowanych materiałów nie wynika, na jakie cele pożyczano pieniądze, zob. *ibid.*, „Zestawienie sald różnych dłużników wg stanu na dzień 31.XII.1949 r.”, k. 10.

⁴² Odnotowano pożyczki indywidualne i zbiorowe, tzw. pożyczki zimowe (głównie na zakup opału). Pożyczane sumy były bardzo różne, np.: Ludwik Krasucki (220 zł), Józef Falk (500 zł), Ludwik Baranowski (10 000 zł), Stanisław Brodziński – sekretarz KW (43 704 zł), „pożyczka zimowa” pracowników KW (1 010 000 zł), „pożyczka zimowa” pracowników KP Tczew (446 178 zł), „pożyczka zimowa” pracowników KM Gdynia (296 000 zł). Wykazy dłużników indywidualnych nie zawierają informacji, na jakie cele pożyczali gotówkę, zob. *ibid.*, „Zestawienie dłużników własnych (pracowników Kom. Woj. i Pow.) wg stanu na dzień 31.XII.1949 r.”, k. 68–70.

⁴³ Własne obliczenia oparte na spisach majątkowych KW. Na sumę 50 mln zł składały się m.in.: wartość samochodów osobowych i ciężarowych oraz motocykli tylko w KW (5 362 000 zł), wartość maszyn do pisania i powielaczy tylko w budynku KW (1 168 000 zł), rowery (ponad 600 000 zł), sprzęt warsztatowy (114 000 zł), sprzęt gospodarczy (4 113 576 zł), urządzenia radiofoniczne (624 500 zł), księgozbiór (810 882 zł), sprzęt świetlicowy (1 075 000 zł) i inne elementy majątku ruchomego rozproszonego w całym województwie gdańskim, zob. *ibid.*, „Zestawienie wartości majątku ruchomego Komitetu Wojewódzkiego PZPR Gdańsk i podległych według stanu na dzień 31 grudnia 1949 r.”, k. 22; „Spis majątku ruchomego Komitetu Wojewódzkiego w Gdańsku sporządzony wg stanu na dzień 31.XII.1949 r. na podstawie Protokołu Komisji Inwentaryzacyjnej”, k. 25; „Spis maszyn biurowych znajdujących się w dniu 31.XII.1949 r. w Komitecie Wojewódzkim PZPR w Gdańsku na podstawie Protokołu Komisji Inwentaryzacyjnej”, k. 26; „Spis majątku ruchomego Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej w Gdańsku sporządzony wg stanu na dzień 31.XII.1949 r. na podstawie Protokołu Komisji Inwentaryzacyjnej”, k. 27.

liczbą około 60 tysięcy członków, to działaczy z Białegostoku w 1949 r. było około 20 tysięcy⁴⁴. Porównanie podstawowych danych obu budżetów ilustruje tabela 1:

Tabela 1. Dochody i wydatki KW PZPR w Gdańsku i Białymstoku w 1949 r.

Dochody KW PZPR Gdańsk	Dochody KW PZPR Białystok	Wydatki KW PZPR Gdańsk	Wydatki KW PZPR Białystok
209 720 791 zł	135 165 460 zł	212 685 059 zł	110 667 748 zł
Wyszczególnienie	Wyszczególnienie	Wyszczególnienie	Wyszczególnienie
Subwencje KC 169 366 339 zł	Subwencje KC 125 414 263 zł	Uposażenie pracowników KW 34 054 254 zł	Uposażenie pracowników KW 6 669 796 zł
Składki 39 147 709 zł	Składki 8 277 310 zł	—	—
Ofiara na fundusz partii 27 060 zł	Ofiara na fundusz partii 892 386 zł	—	—
Inne dochody 1 179 683 zł	Inne dochody 579 501 zł	—	—

Źródło: APG, KW PZPR, sygn. 2384/10787, „Rachunek wykonania preliminarza budżetowego za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1949 r.”, k. 17–18; A. Pasko, op.cit., s. 182.

To, co uderza w zaprezentowanej tabeli, to gigantyczna różnica w poziomie składek. W Gdańsku zebrano kwotę aż 4, 7 razy wyższą. Średnia kwota wpłacana przez członka PZPR w województwie białostockim wyniosła 413 zł, a na Wybrzeżu Gdańskim 652 zł. Oznacza to, że w opisywanym czasie statystyczny członek partii na Podlasiu wspomagał partyjną kasę kwotą niższą od towarzyszy znad Motławy o 37%.

Powodów takiego stanu rzeczy należy szukać w sposobie naliczania wysokości składki (wyższe pensje na Wybrzeżu Gdańskim), struktury społecznej (województwo białostockie miało charakter wiejski, a chłopcy płacili najniższą składkę) i zdolności władz partii w egzekucji zobowiązania od własnych członków. Składki w Gdańsku to 18,6% budżetu, a w Białymstoku zaledwie 6,1%. Wyliczenia potwierdzają, że istniejąca „geografia budżetu” partii kształtowała się od samego początku istnienia ugrupowania⁴⁵.

Uderzające są dysproporcje w punkcie „ofiara na fundusz partii”. Członkowie KW w Białymstoku zebrali kwotę wyraźnie wyższą od towarzyszy znad morza. Jednak sumy te nie stanowiły istotnego wsparcia dla obu budżetów. Z kolei tajemniczo brzmiące „inne dochody” stanowiły dwukrotnie większą kwotę w Gdańsku niż w Białymstoku.

⁴⁴ W Gdańsku większa była także liczba członków KW (51) wobec 39 w Białymstoku, zob. B. Dymek, *PZPR 1948–1954*, s. 181, 191; A. Pasko, op.cit., passim.

⁴⁵ Najwięcej do kasy PZPR wpłacał KW w Katowicach, najmniej Komitety Wojewódzkie z Białegostoku, Olsztyna i Koszalina, zob. D. Stola, „Partia i jej finanse”.

Wyraźna jest także różnica w wielkości dotacji. Białystok otrzymał kwotę niższą o blisko 44 mln zł. Tylko te dwa komitety „wchłonęły” bezpowrotnie z budżetu KC PZPR 294 780 662 zł przy łącznej liczbie zebranych składek członkowskich wynoszącej 47 425 019 zł. Po raz kolejny nasuwa się wniosek, iż właściwym źródłem „życia” gospodarki finansowej PZPR były pieniądze publiczne.

Wrażenie robi różnica pomiędzy rocznymi uposażeniami w obu komitetach. Dysproporcje są uderzające i zastanawiające (tab. 2). Ich źródła należy szukać w liczbie etatów przeznaczonych dla danego komitetu (hierarchia KW), liczbie komitetów niższego szczebla i w lokalizacji danego KW (tzw. dodatek lokalny). W KW w Gdańsku pracowało na przełomie 1949/1950 r. około 150 osób⁴⁶.

Tabela 2. Zarobki (wraz z dodatkami) wybranych grup etatowych pracowników KW PZPR w Gdańsku i Białymstoku (1949 r.)

Funkcja	KW PZPR Gdańsk	KW PZPR Białystok
I Sekretarz	62 000 zł	52 000 zł
Sekretarze KW i przewodniczący WKKP	55 000 zł	49 000 zł
Instruktorzy KW	34 000 zł	28 500 zł
Starszy buchalter	39 900 zł	33 500 zł
Sekretarki/maszynistki	16 000 zł	15 000 zł

Źródło: APG, KW PZPR, sygn. 2384/10832, „Uposażenia pracowników Komitetu Wojewódzkiego PZPR”, k. 6; A. Pasko, op.cit., s. 179.

Powyższe zestawienie pokazuje, że w PZPR istniały wyraźne różnice w zarobkach w obrębie jednej grupy zaszerogowania. Można to interpretować jako sposób na podkreślanie rangi poszczególnych komitetów w kraju. Wyraźnie widać to na przykładzie pensji I i II sekretarzy, gdzie różnica wyniosła od 6 tysięcy do 10 tysięcy zł. Ponadto egzekutywa miała możliwość (mocą uchwały) nadawania dodatków finansowych do pensji, za: „specjalne kwalifikacje osobowe” i „specjalne przeszkolenie ideologiczne i sumienne wywiązywanie się ze swoich obowiązków”. Dla kierowników wydziałów KW i ich zastępców przewidywano nagrodę do 6000 zł, a dla instruktorów KW do 5000 zł⁴⁷. Co zaskakujące, różnice występują także w płacach personelu pomocniczego (maszynistki) i pracowników średniego szczebla politycznego (instruktorzy). To pokazuje, że skierowanie do pracy w jednym z prezentowanych komitetów miało konsekwencje finansowe dla zainteresowanego. Ewentualne przenosiny z Gdańska do Białegostoku wiązały się z zauwa-

⁴⁶ W preliminarzu budżetowym przewidywano 155 etatów politycznych i technicznych, np.: sekretariat – 10 etatów (5 technicznych), Wydział Ekonomiczny – 9 etatów (3 techniczne), Wydział Kobiety – 5 etatów (3 techniczne), Wydział Komunikacyjny – 5 etatów (2 techniczne), Wydział Morski – 4 etaty (2 techniczne), Wydział Propagandy – 24 etaty (7 technicznych), zob. APG, KW PZPR, sygn. 2384/10832, „Etaty pracowników Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku”, k. 4–5.

⁴⁷ Ibid., „Uposażenia pracowników Komitetu Wojewódzkiego PZPR”, k. 6.

Tabela 3. Płace wybranych grup zawodowych i pensje sekretarzy KW PZPR w Gdańsku w 1949 r. Płace w punktach od 1 do 6 bez dodatków do pensji

Lp.	Grupa zawodowa	Uposażenie w grupach I-III
		I sekretarz KW
	Sekretarze KW	55 000 zł (grupa II)
1.	Pracownicy nauki	48 000 zł (grupa I) 42 000 zł (grupa II) 36 000–39 600 zł (grupa III)
2.	Funkcjonariusze administracji lasów państwowych	34 000 zł (grupa I) 30 000 zł (grupa II) 26 000 zł (grupa III)
3.	Sędziowie i prokuratorzy	42 000 zł (grupa I) 34 000 zł (grupa II) 29 000 zł (grupa III)
4.	Służba zdrowia	35 000 zł (grupa I) 31 600 zł (grupa II) 28 000 zł (grupa III)
5.	Polskie Koleje Państwowe	37 000 zł (grupa I) 32 000 zł (grupa II) 22 000 zł (grupa III)
6.	Poczta Polska	34 000 zł (grupa I) 28 000 zł (grupa II) 22 000 zł (grupa III)

Źródło: APG, KW PZPR, sygn. 2384/10832, „Uposażenia pracowników Komitetu Wojewódzkiego PZPR”, k. 6; Dz. U. 1949, Nr 14, poz. 84, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1949 r. w sprawie stawek uposażenia zasadniczego, zasad zaszerogowania do grup uposażenia i dodatków do uposażenia pracowników nauki*; Dz. U. 1949, Nr 14, poz. 95, *Rozporządzenie Ministerstwa Leśnictwa z dnia 15 lutego 1949 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu oraz za zgodą Prezesa Rady Ministrów w sprawie uposażenia funkcjonariuszów administracji lasów państwowych*; Dz. U. 1949, Nr 14, poz. 89, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1949 r. w sprawie zmian rozporządzenia Rady Ministrów o uposażeniu pracowników przedsiębiorstwa Polskie Koleje Państwowe*; Dz. U. 1949, Nr 14, poz. 88, *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1949 r. w sprawie uposażenia zatrudnionych w społecznych zakładach służby zdrowia*; Dz. U. 1949, Nr 14, poz. 83, *Rozporządzenie Rady Ministrów z 19 lutego 1949 r. w sprawie uposażenia sędziów i prokuratorów podlegających przepisom prawa o ustroju sądów powszechnych, sędziów ubezpieczeń społecznych oraz asesorów i aplikantów sądowych*; Dz. U. 1949, Nr 14, poz. 90, *Rozporządzenie Rady Ministrów dnia 19 lutego 1949 r. w sprawie uposażenia pracowników państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon”*.

żalnym obniżeniem poborów. Tabelę płac i dodatków finansowych opracowywano w Wydziale Finansowo-Budżetowym KC PZPR.

Ukazanie zarobków członków partii byłoby niepełne bez pokazania ich dochodów na tle innych grup zawodowych⁴⁸. Pozwoli to na odpowiedź na pytanie,

⁴⁸ Należy pamiętać, że wiele osób pobierających swoje uposażenie z „niepartyjnych” źródeł i tak należało do PZPR. Otwierało to możliwość dodatkowego zarobkowania w komitetach partyjnych w charakterze nietatowych instruktorów czy wykładowców w szkołach partyjnych.

czy bycie etatowym pracownikiem PZPR było zajęciem opierającym się tylko na idei, czy też miało przełożenie na profity ekonomiczne i stanowiło ścieżkę awansu społecznego. Rok 1949 jest do tego celu bardzo „wygodny”, wówczas bowiem urynkowiono ceny, zlikwidowano system kartkowy i wprowadzono tabele płac. Tym samym pensje zostały oparte na pieniądzu, bez stosowania różnych dodatków w naturze⁴⁹.

Porównanie zarobków najważniejszych osób w KW, tj. sekretarzy, z osobami zarabiającymi najwięcej w swoich grupach zawodowych pozwala stwierdzić, że elita partyjna była bardzo dobrze opłacana (tab. 3)⁵⁰.

Już pierwszy rzut oka na tabelę pozwala na wysnucie wniosku, że I sekretarz KW Witold Konopka⁵¹ oraz sekretarze Stanisław Brodziński⁵², Stanisław Marczewski⁵³ i Stanisław Bukowski⁵⁴ plasowali się wśród osób o wysokich dochodach⁵⁵. Takie zaszeregowanie członków partii oznaczało, że W. Konopka zarabiał więcej niż profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni (grupa I i II uposażenia), Prezesi i Pierwszy Prokurator Sądu Najwyższego oraz Prezes Trybunału Ubezpieczeń Społecznych

---

⁴⁹ W. Rusiński, *Zarys historii gospodarczej Polski na tle dziejów gospodarczych powszechnych*, Warszawa 1986, s. 337.

⁵⁰ Przy analizie opierałem się na pensji zasadniczej. Z powodu rozbudowanych tabel dodatków do pensji, opartych na różnych kryteriach, np. praca nocna, szkodliwość pracy, staż pracy, wielkość zakładu pracy, podawanie płacy realnej jest bardzo trudne. Nawet w obrębie jednego stanowiska (grupa zaszeregowania) mogły zachodzić niemałe różnice w wysokości otrzymanej pensji.

⁵¹ Witold Konopka, urodzony 13 II 1911 r., zmarł 21 IV 1995 r., wykształcenie średnie. W wieku 15 lat działał w nielegalnych kółkach socjalistycznych. Był członkiem zarządu Związku Młodzieży Socjalistycznej. W 1928 r. wstąpił do KZMP. Od 1929 r. działał w KPP. Pracował na rzecz KD KPP „Wola”. Sekretarz Komitetu Okręgowego w Zagłębiu Dąbrowskim, w Łodzi i w Warszawie. W czasie drugiej wojny światowej służył jako major w I Pułku Czołgów I Dywizji Kościuszkowskiej. Od 1944 r. był pełnomocnikiem PKWN w województwie rzeszowskim. Później był I sekretarzem KW PPR w Lublinie. Funkcjonował również na polu dziennikarskim. Członek polskiej komisji na konferencji w sprawie wolności słowa w Genewie (1947 r.). Od grudnia 1948 r. I sekretarz KW PZPR w Gdańsku. Decyzję o objęciu stanowiska podjęto w KC PPR. Wybrany ponownie na I konferencji wojewódzkiej w dniu 26 VI 1949 r. Odwołany przez KC w czerwcu 1950 r.

⁵² Stanisław Brodziński urodzony 30 IV 1915 r., zmarł 8 III 2009 r., pochodzenie chłopskie. Ukończył szkołę powszechną. Przed wojną w Komunistycznym Związku Młodzieży Polskiej. Do PPR wstąpił w 1942 r.

⁵³ Stanisław Marczewski, urodzony 7 XI 1910 r., zmarł 22 I 1995 r., wykształcenie wyższe prawnicze, wiceprokurator. Przed wojną w KPP. W PPS od sierpnia 1945 r. W czasie wojny w latach 1939–1940 w Związku Walki Zbrojnej.

⁵⁴ Stanisław Bukowski, urodzony 28 XII 1909 r., zmarł 27 VII 1998 r., pochodzenie robotnicze. Z zawodu inżynier mechanik. W PPR od 1942 r.

⁵⁵ Dotyczyło to wszystkich I sekretarzy KW PPR/PZPR w Gdańsku: Janiny Kowalskiej (PPR), 1 V–30 VI 1945 r.; Włodzimierza Melzackiego (PPR), 30 VI–27 IX 1945 r.; Władysława Dworakowskiego (PPR), 27 IX 1945–17 III 1947 r.; Stanisława Januszewskiego (PPR), 17 III 1947–15 XII 1948 r.; Witolda Konopki (PZPR), 15 XII 1948–27 VI 1950 r.; Czesława Domagały, 27 VI 1950–3 VI 1951 r.; Jana Trusza, 3 VI 1951–25 X 1956 r.; Józefa Machno, 25 X 1956–2 II 1960 r.; Jana Ptasieńskiego, 4 II 1960–21 XII 1967 r.; Stanisława Kociołka, 21 XII 1967–2 VII 1970 r.; Alojzego Karkoszki, 2 VII 1970–23 XII 1971 r.; Tadeusza Bejma, 23 XII 1971–17 V 1975 r.; Tadeusza Fiszbacha 17 V 1975–8 I 1982 r.; Stanisława Bejgera, 10 III 1982–8 VII 1988 r.; Marka Hołdakowskiego, 8 VII 1988–I 1990 r.

(grupa I), sędziowie i wiceprokuratorzy sądów apelacyjnych, prezesi i wiceprezesi i prokuratorzy sądów okręgowych (grupa II lub III), dyrektorzy szpitali, instytutów specjalistycznych i sanatoriów o liczbie łóżek powyżej 100 (grupa I lub II).

Nie były to wszystkie źródła dochodów I sekretarzy w Gdańsku. Z zachowanego materiału archiwalnego wynika, że sekretarze partyjni tamtego czasu (niewątpliwie dotyczy to również okresu późniejszego) potrafili skutecznie walczyć o własne interesy. Dobrym przykładem jest Władysław Dworakowski⁵⁶, który oprócz pensji w KW (3000 zł miesięcznie w 1945 r.) pobierał świadczenia wynikające z faktu posłowania do Krajowej Rady Narodowej (KRN). Zimą 1945 r. poinformował KRN, że nadal chce pobierać dietę poselską wraz z pensją partyjną⁵⁷.

Powyższa konstatacja, że elita partyjna była dobrze sytuowana, staje się jeszcze bardziej wyrazista, gdy porównamy zarobki z tymi, których PZPR miała ambicje reprezentować. Robotnicy (przed denominacją) zarabiali około 20 tysięcy zł⁵⁸. W przemyśle ciężkim płace były wyższe. W 1949 r. pobory pracowników włókiennictwa w Łodzi były niższe od pensji górników o ok. 40%⁵⁹.

Okazuje się, że wykwalifikowany robotnik, po bardzo ciężkiej pracy, zmuszany do realizacji wyśrubowanych norm pracy, częstokroć pracujący w fatalnych warunkach i bez właściwych narzędzi otrzymywał niższą pensję od szeregowego członka PZPR. W KW pensję 20 tys. zł otrzymywali bibliotekarze (X grupa zaszergowania), 18 tys. zł płacono magazynierom (XI grupa zaszergowania), od 15 do 16 tys. zarabiali kanceliści, pomocnicy szofera, portierzy i maszynistki/sekre-

---

⁵⁶ Władysław Dworakowski „Włodek”, urodzony 10 IX 1908 r. w Oblasach koło Kielc, zmarł 17 XI 1976 r. w Warszawie, pochodzenie robotnicze, ślusarz. Do Warszawy przybył, poszukując pracy w 1924 r. W latach 1931–1934 należał do Komunistycznego Związku Młodzieży w stolicy. Od 1934 r. do rozwiązania KPP w 1938 r. był jej członkiem. W ankiecie z grudnia 1948 r. podał, że został członkiem AL, ale w aktach nie ma na ten temat więcej informacji. W PPR od 1942 r. Objął funkcję sekretarza dzielnicy Grochów, później Wola, był instruktorem Komitetu Warszawskiego i członkiem jego egzekutywy. Od czerwca do sierpnia 1945 r. był kierownikiem Wydziału Personalnego tego Komitetu. 27 IX 1945 r. powołany na I sekretarza KW PPR decyzją KC PPR. 13 V 1946 r. wybrany ponownie na tę funkcję przez Konferencję Wojewódzką, a odwołany przez KC 17 III 1947 r. W latach 1948–1951 był I sekretarzem KW PZPR w Łodzi, w latach 1951–1952 sprawował funkcję kierownika Wydziału Organizacyjnego KC PZPR. Od czasu „zjednoczenia” w KC PZPR, w latach 1952–1954 był zastępcą członka BP KC PZPR, następnie do 1956 r. członkiem tego gremium. Od 1954 r., przez rok, był sekretarzem KC. Związany z aparatem bezpieczeństwa PRL. Od 7 XII 1954 do 30 III 1956 r. był Przewodniczącym Komitetu ds. BP przy Radzie Ministrów.

⁵⁷ Jako uzasadnienie pobierania drugiej pensji W. Dworakowski podał, że ma na utrzymaniu matkę „Dworakowską Wiktorię, liczącą 68 lat”, zob. APG, KW PPR, sygn. 2598/11, „Pismo II sekretarza Komitetu Wojewódzkiego Groszkiewicza do Biura Prezydialnego Krajowej Rady Narodowej ob. dr Wasilewskiego Jana” z 8 XI 1945 r., k. 226; „Pismo sekretarza Komitetu Wojewódzkiego Dworakowskiego do Biura Prezydialnego Krajowej Rady Narodowej ob. dr Wasilewskiego Jana” z 8 XI 1945 r., k. 227.

⁵⁸ Pracownik biurowy zakładów włókienniczych zarabiał od 16 do 20 tys. zł. Pracownicy fizyczni tych fabryk otrzymywali od 12 do 16 tys. zł. Pracownik fizyczny niewykwalifikowany w zakładach włókienniczych, pracując po 12 godzin, zarabiał około 20 tys. zł (*Rocznik Statystyczny*, Warszawa 1949, s. 136–137).

⁵⁹ K. Lesiakowski, *Strajki robotnicze w Łodzi 1945–1976*, Łódź 2008, s. 178.

tarki (XII grupa uposażenia)⁶⁰. Jeżeli do tego dodamy, że uprzywilejowana pozycja członka KW pozwalała na posiadanie nieosiągalnych na rynku dóbr materialnych i usług, a robotnik nie miał skutecznej możliwości zaprotestowania przeciwko warunkom pracy, płacy i sytuacji bytowej, to teza Hanny Świdy-Ziemby o robotniku *quasi*-niewolniku epoki bierutowskiej staje się jeszcze czytelniejsza⁶¹.

W tym miejscu warto wspomnieć, że w warunkach zamykania granic kraju, powszechnej biedy i ogromnego głodu mieszkaniowego w Polsce członkowie egzekutywy KW w Gdańsku spędzili wakacje 1949 r. w Bułgarii⁶². Gdy zachodziła potrzeba, otrzymywali mieszkania poprzez ich przydział od władz administracyjnych, protekcję bądź bezprawne zawłaszczenie⁶³.

Kolejną bardzo ważną korzyścią z pracy na etacie w PZPR było systematyczne uzyskiwanie poborów. Zjawisko nieterminowego wręczania pensji było niestety znane ówczesnym robotnikom Wybrzeża⁶⁴.

Wytworzony system płacowy, bardzo preferujący pracowników etatowych PZPR (w tym technicznych) pozwalał „zaistnieć” ludziom, którzy potrafili doskonale funkcjonować w nowych realiach politycznych. Zatrudnienie się w aparacie partyjnym było dobrym sposobem na szybki awans społeczny, zdobycie dobrze płatnej pracy i uzyskanie socjalnych świadczeń społecznych⁶⁵.

Dokumenty ilustrujące obroty finansowe PZPR były znane niewielkiej grupie członków partii. Nie były kontrolowane przez żadną instytucję państwową. Jednak każdy obywatel widział, że partia dysponuje różnymi dobrami. Na ulicach mijano siedziby komitetów, partia zalewała przestrzeń publiczną swoją symboliką (sztan-

---

⁶⁰ APG, KW PZPR, sygn. 2384/10832, „Uposażenia pracowników Komitetu Wojewódzkiego PZPR”, k. 6.

⁶¹ H. Świda-Ziemba, *Robotnicy lat pięćdziesiątych*, [in:] *Elity władzy w Polsce a struktura społeczna w latach 1956–1981*, red. P. Wójcik, Warszawa 1994, s. 24 n.

⁶² APG, KW PZPR, sygn. 2384/162, „Protokół z posiedzenia egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku” z 23 V 1949 r., k. 173. Na temat polityki paszportowej w Polsce Ludowej zob. D. Stola, *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949–1989*, Warszawa 2010.

⁶³ Zob. np. *Historia Elbląga*, red. A. Groth, t. 5: (1945–1975), cz. 1: *Historia polityczna i gospodarcza Elbląga*, oprac. M. Golon, Gdańsk 2006, s. 29 n.; APG, KW PPR, sygn. 2598/18, „Informacje o przebiegu budowy domu partyjnego na Trojanie” z 19 V 1948 r., k. 289; sygn. 2598/11, „Pismo Sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PPR [acka] Groszkiewicza do ob. majora Siemaszko” z 25 X 1945 r., k. 219; „Pismo Sekretarza Komitetu Wojewódzkiego PPR Groszkiewicza do tow. Kielczyńskiego” z 27 X 1945 r., k. 221; „Pismo Sekretarza Komitetu Wojewódzkiego Dworakowskiego do Zastępcy Drugiego Wiceministra Obrony Narodowej ob. płk Narbutta przez Dowódcę garnizonu miasta Gdańska” z 17 I 1946 r.

⁶⁴ *Nieterminowa wypłata zarobków jest przestępstwem*, Głos Wybrzeża, nr 3 z 4 I 1951 r.

⁶⁵ Pensje w PZPR były waloryzowane względem inflacji i sprzężone z pensjami w administracji państwowej. Do tego nie pobierano od nich składki na świadczenia Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS). Praktyka ta spowodowała, że partia do 1981 r. ulokowała na koncie ZUS zaledwie 3% należnej sumy. Uzyskano to poprzez płacenie od 1948 r. jednej – zupełnie nieadekwatnej do rzeczywistości – składki ryczałtowej (3 600 000 zł raz w roku) od wszystkich pracowników aparatu partyjnego. Było to działanie ze szkodą dla ZUS, innych płatników składek i niezgodne z prawem PRL. Był to sposób na pozyskiwanie dużych ukrytych subsydiów państwowych, zob. D. Stola, *Finanse PZPR w jej ostatnich latach*, s. 132–149.

dary, plakaty, flagi, afisze, portrety), a wiele tysięcy egzemplarzy prasy partyjnej można było każdego dnia znaleźć w punktach sprzedaży. Najważniejsze znaczenie miały siedziby. W Gdańsku, którego substancja lokalowa w wyniku działań wojennych bardzo ucierpiała, znalezienie odpowiedniego miejsca nie było rzeczą łatwą⁶⁶. Budynek musiał spełniać normy techniczne, estetyczne i mieć dobrą lokalizację. Na Wybrzeżu Gdańskim wybrano rozwiązanie znane z większości miast wojewódzkich w kraju. Partia przejęła budynek do niej nienależący, a położony w centrum miasta. Siedzibą komitetu został gmach wybudowany w 1915 r. dla Zachodniopruskiego Towarzystwa Ubezpieczeń od Ognia według projektu Alberta Carstena⁶⁷. Z budynku usunięto pracowników Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych (PZUW)⁶⁸. Istnieje wskazówka, że gdański PZUW mógł wiązać plany z dalszą eksploatacją obiektu. Zachował się bardzo lakoniczny zapis z 1945 r. informujący, że wykonano kosztorys związany z naprawą budynku PZUW w Gdańsku. Jednak na tym etapie badań brakuje jakichkolwiek innych danych pozwalających na odtworzenie procesu przejścia budynku⁶⁹.

W chwili „zjednoczenia” budynek umiejscowiony był przy Placu Armii Czerwonej 1⁷⁰ (od 1951 r. ul. Wały Jagiellońskie)⁷¹. Księgę wieczystą dla działki założono w roku 1950⁷². Budynek był atrakcyjny nie tylko z powodu rozmiarów⁷³ i zadowalającego stanu technicznego. Ważne było również jego centralne położenie. Z siedziby KW do dworca kolejowego jest około 300 m, do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa około 500 m, do ówczesnego lotniska we Wrzeszczu około 4,5 km, do

---

⁶⁶ Obraz zniszczeń Gdańska dobrze ilustrują serie fotografii z 1945 r. i filmy dokumentalne z epoki, zob. np. *Przedwojenny Gdańsk na filmach* (dostępne pod adresem: <http://www.danzigonline.pl/mm/videostart.html>, dostęp z 1 VII 2011 r.); APG, Zespół Map, sygn. 1158/3/59–60 (1158, F/III/38–73), zbiór fotografii; sygn. 1158/1/21.

⁶⁷ Albert Carsten (1859–1943), zasłużony architekt, główny projektant budynków Politechniki Gdańskiej oraz wielu innych obiektów użyteczności publicznej i budynków mieszkalnych w Gdańsku. Pracownik naukowy Politechniki Gdańskiej.

⁶⁸ Od 1952 r. Państwowy Zakład Ubezpieczeń (PZU).

⁶⁹ APG, Państwowy Zakład Ubezpieczeń Oddział Wojewódzki w Gdańsku, sygn. 1179/107, „Budowa Gmachu w Gdańsku za 1945 r.” (brak daty), k. 123.

⁷⁰ *Spis telefonów Gdańskiego Okręgu Poczty i Telegrafów na rok 1949*, Gdynia 1949, s. 61; *Spis telefonów Gdańskiego Okręgu Poczty i Telekomunikacji na rok 1950*, Gdynia 1950, s. 41; *Siedziby władz PZPR w województwie gdańskim*, Głos Wybrzeża, nr 4 z 5 I 1949 r.; *Dziś początek obrad Konferencji*, ibid., nr 172 z 25 VI 1949 r.; APG, KW PPR, sygn. 2598/18, „Pismo z KW PPR w Gdańsku do tow. [nazwisko nieczytelne – M. Ż.] z dn. 30. 10. 1948 r.” k. 302.

⁷¹ *Spis telefonów Gdańskiego Okręgu Poczty i Telekomunikacji na rok 1951*, Gdańsk [s. a.], s. 43–44.

⁷² „Założenie księgi wieczystej dla nieruchomości, dla której nie była prowadzona księga wieczysta. 1950-11-15”. Informację o działce (nr księgi wieczystej GD1G/00000364/2) sporządzono 4 VII 2011 r. (Urząd Miejski w Gdańsku Wydział Geodezji – Referat Ewidencji Gruntów; dokument w posiadaniu autora). Brak księgi wieczystej aż do połowy XX w. dla tak dużej działki (powierzchnia 0,1556 ha) położonej w centrum miasta budzi duże zdziwienie, tym bardziej, że znajdowała się ona we władaniu poważnej instytucji ubezpieczeniowej. Jednak przedstawiony zapis sądowy jest jednoznaczny.

⁷³ Aktualnie w siedzibie byłego KW PZPR mieszczą się: Delegatura NIK, Prokuratury Okręgowa i Apelacyjna, Regionalna Izba Obrachunkowa, Regionalna Komisja Orzekająca w Sprawach o Narużenie Dyscypliny Finansów Publicznych przy Regionalnej Izbie Obrachunkowej.

reprezentacyjnej ul. Długi Targ około 900 m. Ulica Wały Jagiellońskie poprzez swoją długość i szerokość pozwalała na organizowanie pochodów pierwszomajowych, których uczestnicy byli pozdrawiani przez sekretarzy z balkonu budynku KW.

Rozwiązanie polegające na przejmowaniu istniejących budynków było zabiegiem typowym dla całego kraju. Do wyjątków należy zaliczyć budynki KC w Warszawie przy ul. Nowy Świat 6/12 i KW w Białymstoku, które wybudowano od podstaw. Obiekt w stolicy Podlasia został wybudowany na koszt KC PZPR i oddany do użytku w listopadzie 1952 r. Podobnie jak inne budynki KW usytuowano go w centrum⁷⁴. Nieco odmienny sposób zastosowano przy budowie budynku władz naczelnych partii. Tutaj, przy wielkiej kampanii propagandowej, zbierano pieniądze na rzecz funduszu na „Dom Partii”. Zbiórkę oparto na zasadach pozornej dobrowolności i proporcjonalności zarobków członków partii. Zaprojektowano cegiełki w wysokości 50, 100, 500 i 1000 zł i opracowano tabelę wpłat.

Tabela 4. Cegiełki na „Dom Partii”

Pensja [do]	Kwota naliczana od wysokości pensji
6000 zł	100–150 zł
9000 zł	300–600 zł
12 000 zł	800–1000 zł
15 000 zł	1500–2000 zł
20 000 zł	4000–6000 zł
25 000 zł	8000–10 000 zł
powyżej 25 000 zł	50% i więcej (bez wskazania górnego limitu)

Źródło: APG, KW PPR, sygn. 2598/22, *Instrukcja szczegółowa zbiórki na Fundusz Budowy Centralnego Domu Zjednoczenia Partii Klasy Robotniczej*, Warszawa 1948 (brak paginacji) – osobna publikacja załączona do jednostki archiwalnej.

W Gdańsku pełnomocnikiem do spraw zbiórki z ramienia WK PPS został (?) Korzeniowski, a PPR reprezentował (?) Koper⁷⁵. Pełnomocnikiem krajowym wyznaczono Henryka Szafrąńskiego⁷⁶. Pieniądze wpłacano na konta w PKO Oddział w Gdyni⁷⁷. Przeciętna wysokość składki członka PPR wynosiła 1105 zł. Natomiast średnia wysokość składki bezpartyjnego z listy PPR – 913 zł. Łączna suma zadekla-

⁷⁴ A. Pasko, op.cit., s. 152 n.

⁷⁵ APG, KW PPR, sygn. 2598/22, „Protokół nr 1 z odprawy wspólnej pełnomocników PPR i PPS akcji zbiórkowej na budowę Domu Partyjnego” z 12 V 1948 r., k. 183.

⁷⁶ Henryk Szafrąński (1905–1992), poseł do Krajowej Rady Narodowej, na Sejm Ustawodawczy oraz na Sejm PRL III, IV, V, VI, VII i VIII kadencji, członek Rady Państwa (1971–1985). Zajmował ważne stanowiska w PZPR: członek Centralnej Komisji Rewizyjnej (1948–1954) i członek KC (1964–1981). W PPR od 1942 r.

⁷⁷ APG, KW PPR, sygn. 2598/22, „Pismo z PKO Oddział w Gdyni do Komitetu Współdziałania PPR i PPS” z 11 V 1948 r., k. 182; „Pismo PKO Oddział w Gdyni do KW PPR” z 14 V 1948 r., k. 187. Komitet Budowy Centralnego Domu Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej w Gdańsku (placówka wojewódzka) posiadał w PKO O/Gdynia rachunek czekowy XI–10550. W placówce utworzono łącznie piętnaście rachunków dla poszczególnych komitetów w terenie.

rowana przez obie grupy wyniosła 46 364 400 zł. Średnie kwoty deklarowane przez członków PPS wynosiły 976 zł, a bezpartyjnych płacących z listy tej partii – 611 zł. Dało to w sumie 28 391 600 zł. Wobec powyższego, województwo gdańskie mogło się pochwalić zadeklarowaną kwotą 74 756 000 zł⁷⁸. Z posiadanych danych wynika, że do ostatniego dnia roku udało się zebrać 48% deklarowanej sumy⁷⁹. Akcji zbiorczej, która trwała do sierpnia 1952 r., nigdy nie rozliczono publicznie. Informacje o zebranych sumach były utajnione także przed szeregowymi członkami partii. Budynek KC wraz z wyposażeniem miał kosztować 52 411 822 zł⁸⁰. Ciekawe, że biurowiec nie został wykorzystany propagandowo przy okazji odbioru do użytku⁸¹. Wprawdzie na tle gmachu odbyła się defilada z okazji Pierwszego Maja 1951 r., jednak nie urządzono wielkiej imprezy propagandowej, podczas której prezentowano by „Dom Partii” jako osiągnięcie „klasy robotniczej”⁸².

Budynek KW był centralnym obiektem partyjnym na Wybrzeżu Gdańskim. Był to tylko jeden z wielu „adresów” należących do PZPR. Komitet Wojewódzki w okresie stalinowskim zarządzał ponad trzydziestoma budynkami w regionie⁸³. Tak duża liczba budynków będących do dyspozycji PPR/PZPR stawała ugrupowanie w uprzywilejowanej pozycji. Działo się tak w sytuacji, gdy w latach czterdziestych i pięćdziesiątych braki na rynku mieszkaniowym i powierzchni biurowych rozwiązywano metodami administracyjnymi. Stosowano tzw. dokwaterowania lokatorów, które tylko pozornie poprawiały sytuację. Gdy członkowie partii zajmowali kolejne pomieszczenia, obywatele byli zmuszani do życia w myśl zasady „jeden pokój na dwie osoby”⁸⁴. W tym czasie polityka lokalowa dotykała również administrację publiczną. W 1950 r. postanowiono, że urzędy i instytucje (nie do-

⁷⁸ APG, KW PPR, sygn. 2598/26, „Biuletyn nr 1 i 2” z 1 VIII 1948 r., k. 1–3.

⁷⁹ Ibid., sygn. 2598/22, „Stan zbiórki na Budowę Centralnego Domu PZPR. Woj. gdańskie od 1.06.1948 r. do 31.12.1948 r.” (styczeń 1949 r.), k. 268.

⁸⁰ A. Skolimowski, *Dom Partii. Historia Gmachu KC PZPR w Warszawie*, Warszawa 2010, s. 62–63. Autor, przy opisie zbierania środków na budowę „Domu Partii”, nie poruszył kwestii dotacji z budżetu państwa.

⁸¹ Ibid., s. 86. Zasiedlanie odbywało się od maja 1951 do sierpnia 1952 r.

⁸² Ibid., s. 84.

⁸³ Obliczenia własne na podstawie *Spisów telefonów Gdańskiego Okręgu Poczty i Telefonów* (roczniki z lat 1949–1956) i artykułu *Siedziby władz PZPR w województwie gdańskim*, Głos Wybrzeża, nr 4 z 5 I 1949 r. KW zarządzał m.in. następującymi obiektami: hotel KW Gdańsk Oliwa, ul. Sprzymierzonych 5; KM w Elblągu, ul. Żeromskiego 39; KP w Elblągu, ul. Królewiecka 108; KM w Gdańsku, ul. Partyzantów 21; KM w Gdyni, ul. Świętojańska 3; KP w Kartuzach, ul. Gdańska 15; KM w Sopocie, ul. Stalina 763; KP w Starogardzie Gdańskim, ul. Kanałowa 5; KP i KM w Tczewie, ul. Lipowa 5/6; KP i KM w Kwidzynie, ul. Braterstwa Narodów 29; Redakcja „Głosu Wybrzeża” w Gdańsku (ul. Gdyńskich Kosynierów 11) i w Gdyni (ul. Świętojańska 66); Drukarnia „Głosu Wybrzeża” w Gdańsku, ul. Jana z Kolna; Międzywojewódzka Szkoła Partyjna w Gdańsku, ul. Świerczewskiego 20; Wojewódzki Ośrodek Szkolenia Partyjnego w Gdańsku, ul. Bielańska 2; Wieczorowy Uniwersytet Marksizmu i Leninizmu w Gdańsku, ul. Kalinowskiego 7/8; dom wypoczynkowy PZPR w Sopocie (na pewno do 1949 r.), ul. Grunwaldzka 3.

⁸⁴ *Tczew przy pracy*, Dziennik Bałtycki, nr 6 z 25 V 1945 r. (w tym przypadku zezwolono naukowcom, lekarzom, literatom i artystom na dodatkowy pokój z przeznaczeniem na pracownię).

tyczyło to PZPR) oddadzą część swoich budynków i lokali mieszkalnych na cele biurowe dla instytucji, które nie mają dostatecznych siedzib⁸⁵.

Rodzi się pytanie, czy obywatel mógł uzyskiwać informacje z oficjalnych źródeł o stanie kondycji finansów partii i wysokościach poborów jej pracowników etatowych. W tamtych realiach jedynym źródłem wiedzy mogła być tylko prasa⁸⁶. Analiza treści gdańskich dzienników pozwala na stwierdzenie, że powyższe zagadnienia nie były poruszane. Do przestrzeni publicznej przedostawały się tylko znikome sygnały odnoszące się do szeroko rozumianych finansów. Zaliczam do tej grupy wiadomości, że w 1949 r. każdy delegat na konferencję sprawozdawczo-wyborczą KW otrzymał za darmo notes, a podczas I i II konferencji wojewódzkiej uczestnicy otrzymywali darmowe posiłki i noclegi⁸⁷. Teksty prasowe odnoszące się do partii nie zawierały wiadomości dotyczących stanu jej finansów. W żadnym z nich czytelnik nie mógł znaleźć słowa skargi na braki finansowe PZPR czy niedostatki w wyposażeniu biur partyjnych. Pojawiające się w tekstach prasowych dobra materialne, takie jak np. wspomniane notesy i darmowe posiłki, otwierane świetlice partyjne oraz wypożyczalnie książek, po prostu były. Przedstawione fakty pozwalają na stwierdzenie, że obywatele nie mieli żadnego formalnego dostępu do wiedzy na temat finansów partii.

Analizując finanse partii, możemy prześledzić rozwój PZPR „od kuchni”, pokazywać zachowania jej członków w różnych fazach dziejów PRL i oceniać zdolność partii do utrzymania samej siebie⁸⁸. Zasady planowania i realizacji budżetu ukazują PZPR jako ugrupowanie scentralizowane, w którym organizacje niższego szczebla miały bardzo niewielką autonomię. Zdecydowana większość członków i kandydatów PZPR oraz ogół obywateli nie mieli żadnej wiedzy o źródłach finansowania partii. Taki stan rzeczy powodował, że najważniejsze w województwie statutowe organy władzy partyjnej (Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza i Komitet Wojewódzki) nie miały realnego wpływu na politykę finansową. Decyzje zapadały w niewielkim gronie zaufanych osób. Stałym elementem było sięganie po dotacje z budżetu KC (*de facto* państwowego), ponieważ suma składek nie pozwoliłaby nawet na utrzymanie własnego aparatu. Uposażenie etatowych członków partii było największym obciążeniem dla budżetu i wykazywało stałą tendencję wzrostową. W omawianym okresie towarzysze zatrudniani przez partię znajdowali się

⁸⁵ *Nowy etap w odbudowie Gdańska*, Głos Wybrzeża, nr 1 z 1 I 1950 r.

⁸⁶ Telewizja jeszcze w latach sześćdziesiątych była słabo dostępna dla Polaków, a program Polskiego Radia w latach stalinowskich prezentował się skromnie. Ofertę programów radiowych zob. np. w: Głos Wybrzeża, *Dziennik Bałtycki* (poszczególne roczniki).

⁸⁷ W czerwcu 1949 r. każdy uczestnik I Konferencji KW otrzymał „pamiątkowy, estetycznie wykonany notatnik”, zob. *W przededniu konferencji*, Głos Wybrzeża, nr 170 z 23 VI 1949 r.; *Dzisiaj początek obrad konferencji*, *ibid.*, nr 172 z 25 VI 1949 r.; *5 i 6 sierpnia obradować będzie w Gdańsku II Konferencja PZPR*, *ibid.*, nr 211 z 3 VIII 1950 r.

⁸⁸ Nie jest dziełem przypadku, że w okresach zaburzeń społeczno-politycznych nie uchwalano budżetu PZPR. Stało się tak trzykrotnie: w latach 1956–1957 („Październik 56”), 1981–1982 (stan wojenny) i 1987–1989 (załamanie się finansów PRL, *ergo* PZPR), zob. D. Stola, *Finanse PZPR w jej ostatnich latach*, s. 132–149.

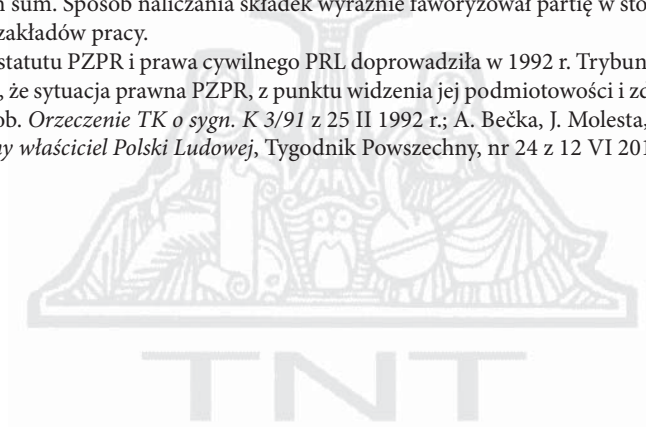
w uprzywilejowanej pozycji względem bezpartyjnych. Wyrażało się to w wysokości pensji, w dostępie do reglamentowanych dóbr i w ułatwieniach w obejmowaniu intratnych posad (nomenklatura kadr). Pierwsze lata PZPR to również początek stosowania ukrytej subwencji państwowej, która skutkowałą stałym wzrostem zadłużenia partii wobec ZUS⁸⁹. Warto podkreślić, że już wówczas kształtowała się „geografia budżetu” partii, a gdańska organizacja partyjna, pod względem wpłacanych sum, należała do średniaków.

Uważam, że dalsze badania odnoszące się do skrzętnie „skrywanej potęgi” partii mogą przybliżyć badaczy do rozwiązania fenomenu „samoistnego posiadania” PZPR⁹⁰, jak i do lepszego zrozumienia wielu decyzji polityczno-gospodarczych podejmowanych w okresie PRL.

---

⁸⁹ W mojej ocenie to, jak rozwiązano kwestię składki rentowo-emerytalnej pracowników PZPR, może otwierać drogę do dyskusji na temat sposobu naliczania świadczeń socjalnych byłym etatowym pracownikom partii. Nie ulega wątpliwości, że pracodawca (PZPR) nie ulokował na kontach ZUS należytych sum. Sposób naliczania składek wyraźnie faworyzował partię w stosunku do innych „normalnych” zakładów pracy.

⁹⁰ Analiza statutu PZPR i prawa cywilnego PRL doprowadziła w 1992 r. Trybunał Konstytucyjny RP do wniosku, że sytuacja prawna PZPR, z punktu widzenia jej podmiotowości i zdolności prawnej, jest niejasna, zob. *Orzeczenie TK o sygn. K 3/91 z 25 II 1992 r.*; A. Bečka, J. Molesta, *op.cit.*, s. 15–17; A. Bečka, *Jedyny właściciel Polski Ludowej*, Tygodnik Powszechny, nr 24 z 12 VI 2011 r.

„DIE VERSTECKTE MACHT“. DIE FINANZWIRTSCHAFT
DES WOJEWODSCHAFTSKOMITEES DER VEREINIGTEN POLNISCHEN
ARBEITERPARTEI IN DANZIG. VON DER ORGANISATION DES KOMITEES
BIS ZUR REFORM DER PARTEIFINANZEN IM OKTOBER 1950

Zusammenfassung

Schlüsselbegriffe: *Finanzen der PVAP; Finanzwirtschaft der Partei/PVAP; Parteivermögen der Partei/PVAP; Wojewodschaftskomitee der PVAP in Danzig; Ausgaben und Einnahmen der PVAP; Danzig*

Die PVAP war eine politische Massenorganisation, die viele Bereiche des gesellschaftlichen Lebens im Lande kontrollierte. Sie neigte dazu als „Über-Aufseher“ des gesamten Gesellschaftslebens aufzutreten. Um den Staat und die wachsende Zahl eigener Kader (hauptamtlicher Angestellter) lenken zu können, musste die Partei über eigene Finanzen verfügen. Eine Besonderheit des Budgets der PVAP bestand darin, dass es aus Sicht der Ausgaben konstruiert wurde. An diese wurden dann die Einnahmen angepasst. Während der gesamten Existenz der PVAP verblieben ihre Finanzen außerhalb staatlicher und gesellschaftlicher Kontrolle. Dies ist insofern von Bedeutung, als die Deckung der Budgetbedürfnisse der Partei unmöglich gewesen wäre, ohne staatliche Ressourcen anzuzapfen.

Der Text soll dem Leser wenig bekannte Tatsachen im Zusammenhang mit den Finanzen der PVAP näher bringen. Der Artikel befasst sich mit der Gestaltung der Finanzen des Wojewodschaftskomitees der PVAP in Danzig während der ersten Jahre seines Bestehens. Er beschreibt das erste Budget (1949) bis zum Zeitpunkt der „Reform“ der Staatsfinanzen im Jahre 1950. Den Ausgangspunkt für die Untersuchung ist die Analyse der finanziellen Lage des Wojewodschaftskomitees der Polnischen Arbeiterpartei (PPR) und des Wojewodschaftskomitees der Polnischen Sozialistischen Partei (PPS) in Danzig im Jahre 1948. Im Prozess der „Vereinigung“ gingen die Aktiva der PPS vollständig auf das Konto der PVAP über. Im Weiteren beschreibe ich detailliert die Struktur der Ausgaben und Einnahmen der Partei. Aufmerksamkeit erregen die Personalausgaben des Wojewodschaftskomitees sowie der Umstand, dass die Deckung des Bedarfs der Danziger Parteiorganisation ohne Zuschüsse des Zentralkomitees der PVAP (faktisch aus dem Staatshaushalt) unmöglich gewesen wäre. Darüber hinaus zeige ich auf, dass die Bedeutungshierarchie der einzelnen Komitees Auswirkungen auf die Bezahlung der Angestellten hatte. Um die reale materielle Stellung der festen Angestellten der PVAP zu ermitteln, habe ich sie mit den Gehältern einer Reihe von Berufsgruppen verglichen. Die Analyse erlaubt den Schluss, dass das Parteiestablishment zur Führungsgruppe der bestbezahlten Personen im Land zählte. Wenn wir dazu noch die Verfügung über damals schwer erhältliche Güter zählen, zeigt sich, dass die Beschäftigung im Apparat der PVAP im besprochenen Zeitraum sehr einträglich war.

“HIDDEN POWER”. FINANCIAL POLICY OF THE REGIONAL COMMITTEE
OF THE POLISH UNITED WORKERS’ PARTY IN GDAŃSK.
FROM ESTABLISHING THE COMMITTEE DOWN
TO THE REFORM OF THE PARTY’S FINANCES IN OCTOBER 1950

Summary

Key words: *finances of the Polish United Workers’ Party; the financial policy of the Polish United Workers’ Party; the party’s funds / the Polish United Workers’ Party; the Regional Committee of the Polish United Workers’ Party in Gdańsk; expenses and revenue of the Polish United Workers’ Party; Gdańsk*

The Polish United Workers’ Party was a mass political organization which controlled many aspects of social life in Poland. It tended to be a “superb supervisor” of the life of the whole society. To be able to manage the country and its own personnel (full-time workers), the party had to have its own finances. The budget of the Polish United Workers’ Party was constructed from the perspective of expenses. Budget income was adjusted to spending. Throughout all the period of the party’s existence, its finances remained beyond the state and social control. It is important as it would have been impossible to cover all the expenses of the party without using the state’s financial resources.

The aim of the article is to make the reader familiar with unknown facts connected with the finances of the Polish United Workers’ Party. The article deals with the formation of finances of the Regional Committee of the Polish United Workers’ Party in Gdańsk in the first years of its existence. It describes the first budget (1949) until the “reform” of the state’s finances in 1950. The starting point for research is the analysis of the condition of the finances of the Regional Committee of the Polish United Workers’ Party and the Regional Committee of the Polish Socialist Party in Gdańsk in 1948. In the process of “unification” the assets of the Polish Socialist Party were taken over by the Polish United Workers’ Party. Next, I describe the structure of expenses and revenues of the party. Expenses connected with the personnel of the Regional Committee are particularly interesting, as is the fact that the Central Committee of the Polish United Workers’ Party (in fact – the state’s budget) partly financed the needs of Gdańsk’s party organization. Subsequently, I show that the hierarchy of the importance of individual committees affected their staff’s remuneration. It concerned mainly the most important people in the committee, but also technical workers. In order to present the actual material condition of full-time employees in the Polish United Workers’ Party I listed salaries of various professions. The analysis allowed me to state that the party’s establishment belonged to the best-paid people in Poland. If we add to it an easier access to luxurious goods, it turns out that working for the Polish United Workers’ Party was very gainful.